

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ УРБАНІСТИЧНИХ ТОПОНІМІВ (ПРОБЛЕМИ ТА КУРЙОЗИ)

Євген БУТИРІН

доктор юридичних наук

*доцент кафедри політичних наук та права навчального закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна*

Питання про те, навіщо міняти старі назви вулиць, проспектів, бульварів постійно в центрі дискусій громадян нашої країни. Доволі часто прихильники збереження старих назв посилаються до історії, на кшталт «так вирішили наші предки, ми не в праві його змінювати». Але насправді ця суперечка більше про майбутнє, ніж про минуле. Зрозуміло, що ми не можемо змінити історію, але ми зобов'язані знати про ті періоди історії, які більше ніколи не мають повторитися, пам'ятати, як пересторогу.

Треба зазначити, що зафіксовані в топоніміці імена (прізвища) та назви мають важливий патріотично-виховний ефект. Це прекрасно розуміють не тільки керівники демократичних держав, а й диктатори країн, де функціонує тоталітарний політичний режим.

Наприклад, окупанти після захоплення м. Маріуполь у 2022 р. перейменували вулицю Азовстальську на Тульський проспект, проспект Миру – на пр. Леніна, вул. архітектора Нільсена – на вулицю Енгельса¹. Крім того, у Мелітополі вул. Донцова (уродженець міста), названа на честь одного із засновників українського інтегрального націоналізму, перейменували на честь іншого уродженця Мелітополя – Судоплатова, одного з діячів НКВД, який був виконавцем безпосереднього вбивства Євгена Коновальця і разом з тим планував безліч операцій, зокрема, ліквідацію Лева Троцького в Мексиці та ін.²

В українській топоніміці відображено сотні, якщо не тисячі інших «героїв комуністичного Олімпу», причетних до масових політичних репресій, Голодомору, боротьби проти становлення української

¹ Тульська, Судоплатова, Дзержинського: в окупації перейменовують вулиці, жителі бунтують. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiya-povertaye-radyanski-nazvy-v-okupatsiyi/33073708.html>.

² Тульська, Судоплатова, Дзержинського: в окупації перейменовують вулиці, жителі бунтують. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiya-povertaye-radyanski-nazvy-v-okupatsiyi/33073708.html>.

незалежної держави. Системна робота зі зміни цих назв в Україні почалася після створення Українського інституту національної пам'яті. У період з 2007 по 2010 рр. із його ініціативи було здійснено 2 754 перейменування. Однак ця робота практично припинилася після приходу до влади Віктора Януковича, гуманітарна політика якого була спрямована не на засудження, а, навпаки, на реабілітацію радянського минулого³.

Таким чином, процес переосмислення спадщини комуністичного режиму та вилучення елементів комуністичної ідеології з символічного простору України розпочався задовго до Революції гідності, однак набув системності після ухвалення 9 квітня 2015 р. Закону України № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки»⁴. Цей закон входив до, так званого, декомунізаційного пакету. Відповідні законопроекти були ініційовані Українським інститутом національної пам'яті. Усі закони «декомунізаційного пакету» були ухвалені одночасно й підписані Президентом України 15 травня 2015 р.⁵

Згідно з п. 6 ст. 7 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»⁶, Верховна Рада України зобов'язала сільські, селищні, міські ради або сільських, селищних, міських голів населених пунктів у шестимісячний строк перейменувати райони у містах, сквери, бульвари, вулиці, провулки, узвози, проїзди, проспекти, площі, майдани, набережні, мости, інші об'єкти топоніміки населених пунктів, а також інші географічні об'єкти, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму⁷.

Після вступу в силу цього нормативно-правового акту перед місцевими радами постало питання: як правильно перейменовувати топоніми? Треба зазначити, що після початку дії декомунізаційного

³ Як перейменувати вулицю. Правові засади перейменування вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, розташованих на території населених пунктів : методичний збірник / Сергій Бутко, Наталія Мужикова (упоряд.). Львів: Часопис, 2014. 148 с. URL: <https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/perejmenuvannja-vulycy.pdf>.

⁴ Декомунізація. URL : <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/dekomunizaciya>.

⁵ Декомунізація. URL : <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/dekomunizaciya>.

⁶ Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 26. Ст. 219. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>. (дата звернення: 01.03.2026 р.)

⁷ Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 26. Ст. 219. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>. (дата звернення: 01.03.2026 р.)

законодавства органи місцевого самоврядування самостійно встановлювали принципи, на підставі яких відбувалося перейменування топонімів, оскільки Міністерство культури та інформаційної політики та Український інститут національної пам'яті не розробили якихось методичних рекомендацій.

Наприклад, депутат Тернопільської районної ради Ігор Кочмарський запропонував застосовувати під час проведення в громадах процесу декомунізації принцип паритетності. Наприклад, якщо в громаді існує вулиця, названа на честь російського композитора, то він пропанує перейменувати її на честь українських композиторів М. Скорика, М. Леонтовича або відомих світових композиторів. Вулиці, названі на честь радянських (російських) військових, необхідно перейменувати на честь П. Сагайдачного, П. Скоропадського та ін. Той же самий принцип необхідно застосовувати щодо вулиць, названих на честь радянських (російських) письменників, науковців, дослідників та ін. Частину топонімів також можна назвати ім'ям всесвітньо відомих поетів та письменників: Байрона, Шекспіра, Дюма. Щодо таких вулиць, як Героїв Сталінграда, Героїв оборони Ленінграда, Танкової дивізії, Героїв Панфіловців, Танкової дивізії, то І. Кочмарський запропонував їх перейменовувати на честь українських героїв, які загинули в російсько-українській війні, волонтерів, українських бригад, а також народів та особистостей, які надавали та й нині надають Україні різні види допомоги (Бориса Джонсона, Ілона Маска, Анжели Дуда та ін.), а також міст-побратимів⁸.

Перед винесенням проєкту рішення на голосування до місцевої ради в громадах проводилися громадські обговорення щодо перейменування урбаністичних топонімів. Як правило, у цих заходах брали участь службовці органів місцевого самоврядування, культурологи, краєзнавці, історики, науковці, громадські активісти та ін. Однак на практиці виявилось, що значна кількість службовців органів місцевого самоврядування взагалі не бажає перейменовувати топоніми, особливо в сільській місцевості. Фактично в деяких громадах службовці органів місцевого самоврядування почали саботувати виконання Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Зауважимо, що службовці органів місцевого самоврядування саботували процес декомунізації не тільки в східних та південних областях, а й на заході. Наприклад, голова Закарпатської обласної державної адміністрації Г. Москаль був здивований тим, «що Закарпаття, яке знаходиться найближче до Європи і куди радянська

⁸ Дерусифікація – деколонізація. Частина 1 Топоніміка. URL: https://www.youtube.com/watch?v=HmOoU5r8nZ8&list=PLitKlb_cEyqc4ZapcjVE9LcisNz1yvemu&index=4

влада прийшла в останню чергу, так важко прощається з комуністичною символікою»⁹.

Треба визнати, що більшість мешканців сільських громад – це пенсіонери, які прожили все своє життя на вулицях Калініна, Маркса, Чапаєва, і вони не підтримують ідею перейменування вулиць взагалі, не кажучи вже про перейменування вулиць на українських героїв. Громадські активісти постійно зверталися на адресу місцевих рад із пропозиціями та скаргами щодо прискорення перейменування вулиць, однак місцеві ради відправляли на адресу активістів та громадських організацій цікаві «відписки». Слід визнати, що в цих документах службовці органів місцевого самоврядування проявили високий рівень винахідливості, якому можуть навіть позаздрити відомі письменники-фантасти. Наприклад, на Львівщині одна із громад відмовилася перейменувати вулицю Жовтневу, пояснюючи це тим, що вулиця названа не на честь Жовтневого перевороту, а на честь місяця жовтня. Також, службовці цієї громади заявили, що вони «вважають за доцільне формувати власні наративи навколо топонімів»¹⁰.

Схожий випадок стався в Ленковецькій громаді на Хмельниччині. У відповіді на запит громадської організації службовці органів місцевого самоврядування пояснили, що вони не перейменовують вулицю Жовтневу, оскільки «у цьому місяці є багато свят, зокрема,... день людей похилого віку (1 жовтня – Міжнародний день людей похилого віку), яких у селі Лавринівці близько 70 % ¹¹. А от у Гуківській громаді Хмельницької області службовці органів місцевого самоврядування не мали широкої уяви, тому відмову перейменовувати вулицю Жовтневу пояснили зовсім не оригінально: «На ній росте багато дерев, які восени жовтіють»¹². Також ця сама громада пояснила, що вулиця Пушкінська названа не на честь відомого російського поета, а тому, що на цьому місці раніше стояли пушки¹³.

⁹ Попереджую, Леннон замість Леніна. Гуморист Москаль – перший голова ОДА, хто взявся за перейменування. URL : <https://novynamnia.com/2016/03/02/lennon-zamist-lenina-gumorist-moskal-stav-pershim-z-goliv-oda-hto-vzyavsya-dekomunizuvati-toponimi/>.

¹⁰ Вулиці Затишна і Солов'їна, а Жовтнева – на честь місяця «жовтень». Дразливі питання декомунізації і перейменування. URL : <https://suspilne.media/culture/285781-vulicizatisna-i-solovina-a-zovtneva-na-cest-misaca-zovten-drazlivi-pitanna-dekomunizacii-i-perejmenuvanna/>.

¹¹ Вулиці Затишна і Солов'їна, а Жовтнева – на честь місяця «жовтень». Дразливі питання декомунізації і перейменування. URL : <https://suspilne.media/culture/285781-vulicizatisna-i-solovina-a-zovtneva-na-cest-misaca-zovten-drazlivi-pitanna-dekomunizacii-i-perejmenuvanna/>.

¹² Вулиці Затишна і Солов'їна, а Жовтнева – на честь місяця «жовтень». Дразливі питання декомунізації і перейменування. URL : <https://suspilne.media/culture/285781-vulicizatisna-i-solovina-a-zovtneva-na-cest-misaca-zovten-drazlivi-pitanna-dekomunizacii-i-perejmenuvanna/>.

¹³ Вулиці Затишна і Солов'їна, а Жовтнева – на честь місяця «жовтень». Дразливі питання декомунізації і перейменування. URL : <https://suspilne.media/culture/285781-vulicizatisna-i-solovina-a-zovtneva-na-cest-misaca-zovten-drazlivi-pitanna-dekomunizacii-i-perejmenuvanna/>.

Але з часом громадські активісти, службовці місцевих державних адміністрацій посилювали тиск на подібні громади, що привело до зрушення з мертвої точки питання про перейменування вулиць. Місцеві депутати були вимушені розглядати цю проблему на сесіях рад, тому почали пропонувати нейтральні назви вулиць для перейменувань, побоюючись образити чиїсь політичні погляди. Як правило, пропозиції депутатів сільських рад зводилися до переліку підручника біології: Малинова, Вишнева, Грушева, Апельсінова, Мандаринова, такий собі фруктовো-ягідний компот із вулиць¹⁴.

Треба зазначити, що в Україні майже 3 % усіх вулиць містять назви дерев чи квітів¹⁵. Станом на 2018 р. в Україні існувало 522 вулиць Вишневих, Калинових – 232, Виноградних – 215, Яблуневих – 147, Сосонових – 119, Каштанових – 105, Вербних – 98, Абрикосових – 88, Березових – 73, Горіхових – 67. А найрозповсюдженішою вулицею в Україні є вулиця Садова – 907 топонімів¹⁶.

Однією з причин того, що місцеві ради, особливо в сільській місцевості, перейменовували об'єкти топоніміки нейтрально, без історичної або географічної прив'язки, є те, що в сільських громадах у процесі перейменування не брали участі культурологи, краєзнавці, мистецтвознавці. Як правило, ця проблема розв'язувалася особисто службовцями органів місцевого самоврядування. Зі слів депутата Тернопільської районної ради Ігоря Кочмарського, у багатьох громадах, у тому числі новостворених ОТГ, взагалі відсутня посада відповідального з розвитку культурної сфери¹⁷. А топонімічні комісії, до яких залучали кваліфікованих спеціалістів, були створені в Україні в незначній кількості сільських громад тільки після 2022 р.¹⁸.

zatisna-i-solovina-a-zovtneva-na-cest-misaca-zovten-drazlivi-pitanna-dekomunizacii-i-perejmenuvanna/.

¹⁴ Вулиці Затишна і Солов'їна, а Жовтнева – на честь місяця «жовтень». Дразливі питання декомунізації і перейменування. URL : <https://suspilne.media/culture/285781-vulici-zatisna-i-solovina-a-zovtneva-na-cest-misaca-zovten-drazlivi-pitanna-dekomunizacii-i-perejmenuvanna/>.

¹⁵ На чию честь названі вулиці в Україні. URL: <https://texty.org.ua/d/2018/streets/>.

¹⁶ На чию честь названі вулиці в Україні. URL: <https://texty.org.ua/d/2018/streets/>.

¹⁷ Дерусифікація – декомунізація – деколонізація. Частина 1 Топоніміка. URL : https://www.youtube.com/watch?v=HmOoU5r8nZ8&list=PLitKlIb_cEyc4ZapcjVE9LcisNz1yvemu&index=4.

¹⁸ Ковальчук Тарас. Створення та діяльність місцевих топонімічних комісій з декомунізації публічного простору в Україні (кінець XX – перша чверть XXI ст.). інтермарум: історія, політика, культура. Вип. 15. с. 2-15. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/42036/1/13.pdf>.